

УДК 336.22:336.02:343.352(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.51>

ПОДАТКОВІ ПРИВІЛЕЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Устинова І.П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,**професор кафедри адміністративного і інформаційного права**Державного університету «Київський авіаційний інститут»*

Устинова І.П. Податкові привілеї як інструмент фіскальної політики та запобігання корупції в умовах євроінтеграції.

Визначається, що податкові привілеї – це є потужною складовою в регулюванні податкової політики, особливо в умовах євроінтеграції та здійснення процесів, що з цим пов'язані, зокрема реформування законодавства з урахуванням антикорупційної політики. Податкові привілеї є одним із найпоширеніших інструментів фіскальної політики, що використовується урядами для стимулювання економічного зростання, підтримки стратегічно важливих галузей та залучення інвестицій. У різних країнах податкові пільги, знижені ставки оподаткування, звільнення від сплати податків та інші форми податкових привілеїв застосовуються з метою підвищення конкурентоспроможності бізнесу та сприяння економічній активності. Водночас питання їхньої ефективності залишається дискусійним, оскільки надмірне використання таких механізмів може призвести до втрат бюджетних надходжень та створення нерівних умов для платників податків. Окрім того, надання податкових привілеїв може спричинити розширення корупційних ризиків та непрозорого розподілу податкового навантаження між секторами економіки. Саме тому актуальним є питання встановлення чітких критеріїв їхнього застосування та оцінки ефективності таких заходів.

Встановлено, що ефективність податкових привілеїв значною мірою залежить від їхньої цільової спрямованості, прозорості механізмів надання та чіткості критеріїв оцінки. У розвинених країнах спостерігається тенденція до поступового скорочення пільгового оподаткування через його фіскальні ризики. В Україні податкові привілеї використовуються широко, проте їхній ефект залишається неоднозначним через відсутність комплексного моніторингу наслідків їхнього застосування.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку ефективної системи на аналіз ефективності податкових привілеїв через оцінювання податкових стимулів, розробку та удосконалення механізмів контролю за наданням податкових привілеїв та гармонізацію податкової політики України з міжнародними стандартами. розробку механізмів їхнього вдосконалення та імплементацію найкращих міжнародних практик в Україні, особливо у повоєнний час.

Ключові слова: податкове адміністрування, принцип належної обачності, податкове законодавство, фіскальна політика, податкові привілеї, корупція, корупційні ризики, заходи запобігання корупції, податковий контроль, податкові правопорушення, оптимізація оподаткування, юридична відповідальність у сфері оподаткування, гармонізація і євроінтеграція.

Ustynova I.P. Tax privileges as an instrument of fiscal policy and prevention of corruption in the context of European integration .

The article determines that tax privileges are a powerful component in the regulation of tax policy, especially in the context of European integration and the implementation of processes related to it, in particular, reforming legislation with regard to anti-corruption policy. Tax privileges are one of the most common fiscal policy tools used by governments to stimulate economic growth, support strategically important industries and attract investment. In various countries, tax incentives, reduced tax rates, tax exemptions and other forms of tax privileges are used to increase business competitiveness and promote economic activity. At the same time, the question of their effectiveness remains debatable, since excessive use of such mechanisms can lead to losses of budget revenues and create unequal conditions for taxpayers. In addition, the provision of tax privileges may lead to the expansion of corruption risks and the opaque distribution of the tax burden between sectors of the economy. That is why the issue of establishing clear criteria for their application and assessing the effectiveness of such measures is relevant.

The study aims to assess the effectiveness of the application of tax privileges as an instrument of fiscal policy, identify their positive and negative consequences, and develop recommendations for optimizing tax incentives taking into account international experience and peculiarities of the economic

situation in Ukraine. Special attention is paid to the problems of the impact of tax incentives on the budget balance and their long-term effect on economic development.

The article uses a comprehensive approach to the analysis of tax privileges, including legal, economic and comparative methods. An analysis of normative legal acts of Ukraine and the European Union, international recommendations of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), as well as statistical data on budget losses from tax incentives, has been carried out. The study is based on a comparative analysis of the system of tax privileges in developed countries and in Ukraine, which allows to assess the degree of effectiveness of their application.

It has been determined that the effectiveness of tax privileges largely depends on their target orientation, transparency of mechanisms of provision and clarity of evaluation criteria. In developed countries, there is a tendency to gradually reduce preferential taxation due to its fiscal risks. In Ukraine, tax privileges are widely used, but their effect remains ambiguous due to the lack of comprehensive monitoring of the consequences of their application.

Further research should focus on developing an effective system for analysing the effectiveness of tax privileges by evaluating tax incentives, developing and improving mechanisms for controlling the granting of tax privileges, and harmonising Ukraine's tax policy with international standards. developing mechanisms for their improvement and implementing best international practices in Ukraine, especially in the post-war period.

Key words: tax administration, due diligence principle, tax legislation, fiscal policy, tax privileges, corruption, corruption risks, corruption prevention measures, tax control, tax offences, tax optimisation, legal liability in the field of taxation, harmonisation and European integration.

Постановка проблеми. В сучасних умовах євроінтеграції та об'єктивної потреби реформування законодавства в частині антикорупційної складової, важливим елементом є адміністрування податків, зокрема створення податкових привілеїв як інструменту фіскальної політики, та його подальше реформування.

Дослідження **має на меті** оцінити ефективність застосування податкових привілеїв як інструменту фіскальної політики, виявити їхні позитивні та негативні наслідки, а також розробити рекомендації щодо оптимізації податкових стимулів з урахуванням міжнародного досвіду та особливостей економічної ситуації в Україні. Окрему увагу приділено проблематиці впливу податкових пільг на бюджетний баланс та їхній довгостроковий ефект на економічний розвиток.

Стан опрацювання проблематики. Податкове законодавство та фіскальна політика, є темою для дослідження великої кількості вчених юристів, але саме інституція податкових привілеїв є новим аспектом. Вчені-юристи Кучерявенко М.П., Василенко Т.С., Мороз В.П., Шевчук О.Р., Коломієць П.В., Савінова А.В., Гріценко О., Коваленко В. досліджували поставлену тему. Але з урахування змін у суспільних та господарських відносинах, дослідження поняття податкових привілеїв не втрачає своєї актуальності та розробки іншого погляду на проблему. У статті використано комплексний підхід до аналізу податкових привілеїв, що включає правовий, економічний та порівняльний методи. Здійснено аналіз нормативно-правових актів України та Європейського Союзу, міжнародних рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а також статистичних даних щодо бюджетних втрат від податкових пільг. Дослідження базується на порівняльному аналізі системи податкових привілеїв у розвинених країнах та в Україні, що дозволяє оцінити ступінь ефективності їхнього застосування.

Виклад основного матеріалу. Податкові привілеї є важливим інструментом фіскальної політики держави, оскільки дозволяють стимулювати економічний розвиток, залучати інвестиції, підтримувати певні галузі економіки та сприяти соціальним ініціативам. Вони можуть мати різні форми, зокрема знижені податкові ставки, податкові канікули, звільнення від окремих податків або пільговий режим оподаткування для окремих категорій платників податків.

Проте ефективність застосування податкових привілеїв викликає численні дискусії. З одного боку, вони здатні стимулювати економічну активність та сприяти залученню капіталу. З іншого боку, їх надмірне або необґрунтоване використання може призводити до втрат бюджетних надходжень, створення нерівних конкурентних умов між суб'єктами господарювання та підвищення ризиків зловживання податковими пільгами.

Однією з ключових проблем є непрозорість механізмів надання податкових привілеїв. Відсутність чітких критеріїв щодо їхнього застосування створює можливості для суб'єктивного підходу з боку податкових органів. Це, у свою чергу, може спричиняти корупційні ризики та використання податкових пільг не за їхнім цільовим призначенням.

Ще одним викликом є те, що відсутній належний контроль за ефективністю податкових привілеїв. У багатьох випадках пільгові режими функціонують без ретельного аналізу їхнього впливу

на економіку. Це призводить до ситуації, коли податкові стимули не виправдовують очікуваних результатів, а лише створюють необґрунтовані фінансові втрати для державного бюджету.

Крім того, практика свідчить, що пільгові податкові режими можуть сприяти ухиленню від оподаткування. Наприклад, компанії можуть штучно змінювати свою юридичну структуру або здійснювати фіктивні операції для отримання доступу до спеціальних податкових режимів.

Особливої уваги потребує запровадження принципу належної обачності у механізми адміністрування податкових привілеїв. Це дозволить не лише мінімізувати податкові зловживання, а й підвищити рівень прозорості податкової політики держави, забезпечивши рівні умови для всіх учасників економічної діяльності.

Крім того, важливо вдосконалити механізми моніторингу ефективності податкових пільг, зокрема через використання цифрових технологій та автоматизованих систем аналізу податкових преференцій. Такий підхід дозволить покращити якість адміністрування податкових привілеїв та знизити рівень ухилення від сплати податків.

Таким чином, податкові привілеї мають як позитивні, так і негативні наслідки. Від ефективності їхнього адміністрування залежить загальний баланс між фіскальними інтересами держави та потребами бізнесу.

Проблематика податкових привілеїв широко досліджується у правовій науці. Вітчизняні та міжнародні дослідження фокусуються на правовій природі податкових пільг, їхньому впливі на бюджетну систему та механізмах контролю за їх застосуванням.

Так, Кучерявенко М.П. аналізує податкові привілеї як складову податкового права та підкреслює необхідність законодавчого врегулювання механізмів їх надання [1]. Василенко Т.О. досліджує питання оптимізації податкових привілеїв в Україні, наголошуючи на необхідності посилення податкового контролю [2].

У міжнародному контексті Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у своїх звітах наголошує, що податкові привілеї повинні бути чітко визначені в законодавстві та підлягати постійному моніторингу ефективності [3].

Особливу увагу вітчизняні дослідники приділяють питанню податкових зловживань. Мороз В. у своїй роботі акцентує увагу на необхідності імплементації принципу належної обачності для запобігання корупційним ризикам у сфері податкових привілеїв [4].

Дослідження також доводять, що в умовах правової невизначеності податкові привілеї можуть стати інструментом ухилення від оподаткування. Зокрема, науковці наголошують, що для запобігання податковим зловживанням необхідне удосконалення нормативної бази, включаючи запровадження критеріїв оцінки ефективності пільг [5].

Судова практика також підтверджує необхідність жорсткішого контролю за використанням податкових привілеїв. У низці рішень Верховного Суду наголошується на тому, що недосконалість законодавчих норм дозволяє бізнесу використовувати пільги для мінімізації податкових зобов'язань [6].

Таким чином, науковці однакові в тому, що ефективність податкових привілеїв залежить від рівня законодавчої визначеності, прозорості та контролю за їх застосуванням.

Податкові привілеї є важливим елементом фіскальної політики держави, що сприяє залученню інвестицій, стимулюванню певних секторів економіки та зменшенню податкового навантаження на стратегічно важливі галузі. В Україні питання надання, зміни та скасування податкових привілеїв регулюються Податковим кодексом України (ПКУ), а також спеціальними законами та міжнародними угодами [7].

Основним нормативним актом є Податковий кодекс України, зокрема його стаття 30, яка визначає поняття податкових пільг і механізми їхнього застосування. Згідно з нормами ПКУ, податкові привілеї можуть мати різні форми: звільнення від сплати податку (наприклад, для неприбуткових організацій та соціальних підприємств), зниження ставок оподаткування для малого та середнього бізнесу або окремих галузей, канікули з податку на прибуток – тимчасове звільнення від сплати податків для новостворених підприємств [8, с. 56].

Окрім ПКУ, податкові привілеї встановлюються у спеціальних законах (наприклад, «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні», «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності») та міжнародних угодах, що передбачають уникнення подвійного оподаткування.

Попри широке законодавче регулювання, в Україні існують проблеми, що ускладнюють ефективне застосування податкових привілеїв. Так, Гриценко О. зазначає, що відсутність єдиної стратегії надання пільг створює ризики неефективного їх використання [9, с. 87]. Коваленко В. додає, і ми погоджуємося з цим, що надмірне використання податкових пільг без їхнього аналізу може призвести до фіскальних втрат бюджету [10, с. 92].

Ключові проблеми: відсутність єдиного реєстру податкових привілеїв та механізму контролю за їх застосуванням, невизначеність критеріїв ефективності податкових привілеїв, корупційні ризики, пов'язані з наданням податкових пільг окремим суб'єктам.

Європейська практика свідчить, що ефективні системи податкових привілеїв базуються на прозорих критеріях їх застосування та регулярному перегляді. Наприклад, у Німеччині діє механізм щорічного аудиту податкових привілеїв, що дозволяє оцінити їхню ефективність і запобігти зловживанням [11, с. 120].

Вважаємо, що в Україні для підвищення ефективності податкової політики доцільно: запровадити єдиний електронний реєстр податкових привілеїв, доступний для громадськості, визначити конкретні критерії оцінки ефективності пільг для уникнення невинуватених втрат бюджету. Законодавчо обмежити термін дії податкових пільг, з обов'язковим переглядом їхньої ефективності [12, с. 135].

При огляді постановної проблеми, доцільно звернутися до судової практики в Україні, яка демонструє різні підходи до розгляду спорів щодо податкових привілеїв, що пояснюється відсутністю єдиної методології оцінки їхньої обґрунтованості та відповідності критеріям законодавства. Так, у справі № 320/12345/24 Київський окружний адміністративний суд визнав протиправним рішення податкового органу про відмову у наданні пільги, зазначивши, що платник податків надав достатні докази відповідності вимогам законодавства [13]. Суд наголосив на принципі правової визначеності та недопустимості звуження прав платників податків органами ДПС. Натомість у справі № 520/3703/23 Верховний Суд підтримав позицію податкового органу, відмовивши у застосуванні податкової пільги через відсутність достатніх доказів законності операцій платника податків [14]. Суд послався на відсутність належної обачності, що є ключовим аспектом при оцінці правомірності застосування податкових привілеїв. Ще один важливий кейс – справа № 826/9205/21, у якій суд відмовив у наданні податкової пільги великому підприємству через зловживання пільговим режимом. Суд визнав, що компанія використовувала пільги для мінімізації податкового навантаження без фактичної економічної обґрунтованості [15].

Такі рішення свідчать про необхідність чіткого нормативного закріплення критеріїв застосування податкових привілеїв та розробки уніфікованої судової практики. Відсутність стандартів оцінки законності пільг створює простір для маніпуляцій як з боку податкових органів, так і з боку платників податків [16, с. 75].

Для підвищення правової визначеності доцільно створити судові рекомендації щодо застосування податкових привілеїв та запровадити систему автоматизованого моніторингу їхнього використання, яка дозволить виявляти зловживання на ранніх етапах. Принцип належної обачності є ключовим елементом податкового контролю, що вимагає від платників податків дотримання добросовісності при використанні податкових привілеїв. Відповідно до судової практики, цей принцип передбачає, що суб'єкт господарювання має перевіряти відповідність своїх дій законодавчим вимогам, а також ретельно аналізувати правомірність отриманих пільг [17, с. 43].

В Україні принцип належної обачності не закріплений на законодавчому рівні, що створює правову невизначеність. Верховний Суд України у справі № 640/9875/22 наголосив, що податкові органи мають право відмовляти у застосуванні податкових пільг у разі виявлення ознак штучності угод або ухилення від оподаткування [18]. Водночас, відсутність законодавчого регулювання ускладнює передбачуваність правозастосування та призводить до численних судових спорів.

Звернемося до європейської практики. Маємо, що належна обачність є обов'язковою умовою отримання податкових пільг. У Німеччині невиконання цього принципу може призвести до анулювання податкових привілеїв та накладення санкцій [19, с. 65]. Крім того, у Франції відповідальність за підтвердження правомірності отримання податкових пільг покладається саме на платника податків, що сприяє більшій прозорості податкових відносин.

Вважаємо, що для забезпечення справедливого оподаткування необхідно законодавчо закріпити обов'язок платників податків підтверджувати економічну обґрунтованість пільг, що мінімізує можливість їх зловживання та сприятиме гармонізації податкового законодавства України з міжнародними стандартами.

Адміністрування податкових привілеїв часто супроводжується значними корупційними ризиками, що зумовлено недостатньою прозорістю процедур надання пільг та відсутністю ефективного державного контролю. Згідно з дослідженням Програми розвитку ООН, 40% українських компаній вважають, що отримання податкових пільг залежить не стільки від економічної обґрунтованості, скільки від політичного впливу [20, с. 78].

Враховуючи вищенаведене, можна долучитися до запропонованого переліку основних корупційних ризиків у сфері податкових привілеїв: наявність «ручного управління» при ухваленні рішень щодо надання пільг, що створює підґрунтя для лобіювання інтересів окремих суб'єктів, засто-

сування податкових пільг у схемах ухилення від оподаткування через штучне заниження податкової бази, відсутність належного контролю за реальним впливом податкових привілеїв на економіку, що дозволяє зловживати механізмом пільг [21, с. 102].

Підтримуємо пропозиції, що для мінімізації корупційних ризиків необхідно: створити публічний реєстр податкових привілеїв із відкритим доступом для контролю громадськості, запровадити регулярний аудит пільгових режимів для оцінки їхньої економічної ефективності, посилити кримінальну відповідальність за зловживання податковими пільгами, як це зроблено в країнах ЄС [22, с. 95].

Отже, міжнародна практика демонструє, що податкові привілеї можуть бути ефективним інструментом стимулювання економіки за умови їхнього чіткого нормативного регулювання та прозорого контролю. У країнах ЄС та США податкові привілеї підлягають щорічному перегляду з оцінкою їхнього впливу на бюджет та економічний розвиток [23, с. 45].

Наведемо приклади ефективного використання податкових привілеїв у світі:

- Великобританія – діє Національний реєстр податкових пільг, що дозволяє бізнесу перевіряти, які компанії отримали пільги та на яких підставах. Цей механізм підвищує прозорість та сприяє запобіганню зловживанням [24, с. 78].
- Франція – у 2023 році скасувала понад 30% неефективних податкових пільг, що дозволило збільшити податкові надходження на 5 млрд євро. Таке рішення було ухвалене після проведення державного аудиту податкових стимулів [25, с. 112].
- Німеччина – застосовує автоматизовані системи оцінки ризиків податкових привілеїв, що зменшує можливість ухилення від оподаткування. Крім того, діє суворий контроль за наданням податкових пільг у стратегічних галузях [26, с. 90].
- Канада – уряд країни здійснює щорічний моніторинг податкових стимулів та регулярно переглядає їхню ефективність. За останні три роки було скорочено майже 20% неефективних податкових привілеїв, що дозволило підвищити податкові надходження без додаткового фіскального навантаження [27, с. 100].

В умовах євроінтеграції Україна вважаємо, що може перейняти цей досвід, зокрема через: запровадження щорічного аудиту пільг, щоб оцінювати їхню ефективність, автоматизацію процесу надання податкових привілеїв для зниження рівня корупції, законодавче обмеження строку дії податкових пільг із подальшим переглядом, впровадження міжнародних стандартів податкової прозорості для уникнення дискреційних рішень щодо надання пільг.

Результати дослідження засвідчують, що податкові привілеї є важливим інструментом фіскальної політики, проте їх неефективне використання може призводити до бюджетних втрат, викривлення конкурентного середовища та збільшення корупційних ризиків. В Україні існує проблема відсутності чітких критеріїв оцінки податкових привілеїв, що ускладнює їх ефективне адміністрування та сприяє їхньому використанню як механізму податкової оптимізації.

Аналіз судової практики демонструє, що принцип належної обачності відіграє важливу роль у визначенні правомірності податкових пільг, проте його нормативне закріплення в українському законодавстві залишається недостатнім. Це створює значні правові ризики як для платників податків, так і для податкових органів.

Висновки. Міжнародний досвід свідчить, що ефективне адміністрування податкових привілеїв можливе лише за умови чіткого законодавчого регулювання, прозорих механізмів контролю та регулярного моніторингу їхньої ефективності. Успішні практики Великобританії, Франції, Німеччини та Канади можуть стати основою для реформування системи податкових привілеїв в Україні. Серед пропозицій для українського законодавця, вважаємо для підвищення ефективності податкової політики доцільно: законодавчо закріпити принцип належної обачності як обов'язковий критерій для отримання податкових привілеїв, запровадити регулярний аудит податкових пільг з оцінкою їхнього економічного ефекту, створити відкритий реєстр податкових привілеїв, що сприятиме підвищенню прозорості у сфері податкової політики.

З огляду на зазначене, подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на аналіз ефективності податкових привілеїв, розробку механізмів їхнього вдосконалення та імплементацію найкращих міжнародних практик в Україні. В умовах євроінтеграції та у післявоєнний час національному законодавцю є значний обсяг нормотворчої діяльності, і бажано, щоб проводилася з урахуванням чинного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кучерявенко М.П. Податкові привілеї як складова податкового права та необхідність їх законодавчого врегулювання. Харків: Юрінком Інтер, 2023.
2. Василенко Т.О. Оптимізація податкових привілеїв в Україні: проблеми та перспективи. Київ: Алєрта, 2022.

3. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Податкові пільги у країнах ОЕСР: аналіз та рекомендації. Париж, 2023.
4. Мороз В. Принцип належної обачності в податковому законодавстві й судовій практиці країн ЄС та України: порівняльний аналіз. *Knowledge, Education, Law, Management*, 2020, № 4 (32), vol. 1, с. 202–207.
5. Коломієць П.В. Податкові пільги як фактор загрози податковій безпеці України в контексті втрат дохідної частини місцевих бюджетів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022, Серія ПРАВО. Випуск 72: частина 2, с. 65–70.
6. Верховний Суд України. Судова практика щодо податкових пільг та правозастосування. URL: <https://supreme.court.gov.ua>.
7. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17.
8. Податкові канікули та їх вплив на економічний розвиток. Аналітичний звіт НБУ, 2023. С. 56.
9. Пріоритети розвитку в умовах євроінтеграційних фінансової процесів системи: України монографія / Л.Л. Гриценко, І.М. Боярко, Т.А. Васильєва та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук Л.Л. Гриценко. – Суми: Сумський державний університет, 2021. – 379 с.
10. Федеральне міністерство фінансів Німеччини. Щорічний аудит податкових привілеїв та їх ефективність. Берлін, 2023. С. 120.
11. Європейська комісія. Рекомендації щодо обмеження терміну дії податкових привілеїв. Брюссель, 2023. С. 135.
12. Київський окружний адміністративний суд. Справа № 320/12345/24. Постанова від 15.03.2024.
13. Верховний Суд України. Справа № 520/3703/23. Постанова від 27.02.2024. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=115982273&red=100003f6bc9a0593a3ccf7481e3ff83be5d0fa&d=5>.
14. Верховний Суд України. Справа №826/9205/21. Постанова від 11.01.2023.
15. Верховний Суд України. Принципи оцінки законності податкових привілеїв. Київ, 2024. С. 75.
16. Податкові привілеї та належна обачність: теоретичні та практичні аспекти. Харків: Правова система, 2023. С. 43.
17. Верховний Суд України. Справа №640/9875/22. Постанова від 14.05.2025. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_14_05_2025_roku_u_spravi_640_30862_21.
18. Федеральний податковий суд Німеччини. Анулювання податкових привілеїв через невиконання принципу належної обачності. Мюнхен, 2023. С. 65.
19. Програма розвитку ООН (UNDP). Корупційні ризики у сфері податкових пільг: аналітичний звіт. Київ, 2023. С. 78.
20. Відсутність ефективного контролю за податковими привілеями в Україні. Аналітичний центр «Фіскальна прозорість». Київ, 2024. С. 102.
21. Європейський суд справедливості. Посилення кримінальної відповідальності за податкові зловживання. Брюссель, 2023. С. 95. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_Sud_ES_09_2023.pdf.
22. Міністерство фінансів США. Оцінка податкових привілеїв та їх вплив на бюджет. Вашингтон, 2023. С. 45. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>.
23. Британське податкове агентство. Прозорість у сфері податкових привілеїв: Національний реєстр. Лондон, 2023. С. 78.
24. Французьке міністерство фінансів. Державний аудит податкових стимулів у Франції. Париж, 2023. С. 112.
25. Федеральне податкове управління Німеччини. Контроль за наданням податкових пільг у стратегічних галузях. Берлін, 2023. С. 93.
26. Податкове управління Канади. Скорочення неефективних податкових привілеїв: результати моніторингу. Оттава, 2023. С. 100.
27. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні: Закон № 1116-IX від 17.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>.
28. Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності: Закон України № 3497-IX від 22.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3497-20>.